

Raimon Panikkar

PANIKKAR PER PANIKKAR
ANTOLOGIA ELABORADA PER L'AUTOR

A CURA DE

Milena Carrara

TRADUCCIONS

Ignasi Boada

Montserrat Camps

Jordi Martí Roig

Ignasi Moreta

Jordi Pigem

Esteve Serra Arús

Anna Serra Zamora

Marina Vallès

Maria Verdaguer

FRAGMENTA EDITORIAL

Ajuntament
de Barcelona

Títol original	VITA E PAROLA. LA MIA OPERA Jaca Book, Milà, 2010
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Col·lecció	ASSAIG, 47
Consell assessor	PERE LLUÍS FONT, FRANCESC-XAVIER MARÍN, JOSEP OTÓN, FRANCESC TORRALBA, AMADOR VEGA
En coedició amb	AJUNTAMENT DE BARCELONA Direcció de Serveis Editorials Passeig de la Zona Franca, 66 08038 Barcelona · Tel. 93 402 31 31 barcelona.cat/barcelonallibres
Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona	GERARDO PISARELLO, JOSEP M. MONTANER, LAURA PÉREZ, JORDI CAMPILLO, MARC ANDREU ACEBAL, ÁGUEDA BAÑÓN, PILAR ROCA, MARIA TRUÑÓ, BERTRAN CAZORLA, ANNA GIRALT
Directora de Comunicació (Ajuntament)	ÁGUEDA BAÑÓN
Directora de Serveis Editorials (Ajuntament)	NÚRIA COSTA GALOBART
Primera edició	OCTUBRE DEL 2018
Producció editorial	IGNASI MORETA
Propietat de la fotografia de la coberta	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR
Impressió i relligat	ROMANYÀ VALLS, S. A.
© 2014	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milà pels textos de Raimon Panikkar
© 2018	IGNASI BOADA SANMARTÍN, JORDI MARTÍ ROIG, IGNASI MORETA TUSQUETS, JORDI PIGEM PÉREZ, ESTEVE SERRA ARÚS, ANNA SERRA ZAMORA, MARINA VALLÈS GARRIDO, MARIA VERDAGUER I MATA per les respectives traduccions
© 2018	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U. per aquesta edició
Dipòsit legal	B. 22263-2018
ISBN (Fragmenta Editorial)	978-84-15518-92-1
ISBN (Ajuntament de Barcelona)	978-84-9156-167-5

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Prefaci</i>	7
Mística, plenitud de Vida	11
Espiritualitat, el camí de la Vida	25
Religió i religions	35
La tradició cristiana	41
Una cristofania	51
L'experiència vèdica. <i>Mantramañjarī</i>	65
El Dharma de l'Índia	89
Buddhisme	105
Pluralisme i interculturalitat	119
Diàleg intercultural i interreligió	137
Hinduisme i cristianisme	145
Visió trinitària i cosmoteàndrica	173
Mite, símbol, culte	179
Fe, hermenèutica, paraula	185
El ritme de l'Ésser	193
Pensament filosòfic i teològic	201
Secularitat sagrada	215
Espai, temps i ciència	221
<i>Procedència dels textos</i>	235

PREFACI

M'HAN DEMANAT EN NOMBRESES ocasions elaborar una síntesi del meu pensament, és a dir, publicar un text que pogués titular-se *La meva obra*. M'he adonat que, en efecte, la feina ja l'havia fet, atès que aquests últims anys he preparat les introduccions als diversos volums de l'*Opera Omnia* (obra completa): són, en alguns casos, versions noves i, en altres, textos reeditats i adaptats per introduir la nova organització dels meus escrits en el marc de l'*Opera Omnia*.

Com en la tria i la subdivisió dels materials en els diversos volums, dec a Milena Carrara l'assistència i la realització de la feina. El meu reconeixement és també per a l'editor i amic Sante Bagnoli, que ha tingut la idea de publicar les introduccions, que aniran apareixent amb la publicació dels diversos volums, en un llibre independent que, fet i fet, constitueix una síntesi de la meva trajectòria escrita i de la meva experiència.

Aprofito l'avinentesa per subratllar que tots els meus escrits representen no solament un problema intel·lectual de la meva ment, sinó una preocupació del meu cor i, més encara, un interès real de la meva existència sencera, que ha cercat en primer terme aplegar claredat i profunditat estudiant seriosament els problemes de la vida humana.

Potser sorprendrà que digui que, malgrat tot, cap dels meus articles o llibres ha sigut escrit per poder-me expressar,

o perquè sentís l'impuls d'escriure, o perquè em proposés deliberadament escriure alguna cosa. Tots els meus escrits són esborranys ocasionals, suggerits per les circumstàncies, estimulats pels amics, sol·licitats per trobades o congressos.

Això significa també que no he considerat mai els meus llibres tan seriosament com per suposar que representen tota la meva experiència i totes les meves intuïcions, sense que això signifiqui que no hagi cercat sempre ser coherent ni hagi patit per trobar l'expressió justa. No és possible oposar vida i escriptura: tots els textos són transposicions de la vida en idees. He fet sempre un esforç enorme per escriure no com a occidental o com a indi, no com a cristià o hindú, ni tan sols com a home del nostre temps, sempre que això fos possible i compatible amb el tema tractat.

El que vull expressar és la sensació sempre present que «la lletra mata» i que la paraula escrita no és ambaixadora exclusiva de la vida a la consciència.

Els meus escrits comprenen un lapse de prop de setanta anys en els quals m'he dedicat a aprofundir el sentit d'una vida humana més justa i plena. No he viscut per escriure, però he escrit per viure d'una manera més conscient i per ajudar els meus germans amb pensaments sorgits no tant de la meva ment, sinó d'una Font superior que bé pot anomenar-se *Esperit* —tot i que no pretenc que els meus escrits siguin «inspirats». No crec que siguem mònades isolades, sinó que cadascú de nosaltres és un microcosmos que reflecteix i influeix sobre el macrocosmos de tota la realitat —tal com han cregut la major part de les cultures parlant del Cos de Śiva, de la comunió dels sants, del Cos místic, del *karman*, etc.

Heus ací, a grans trets, les fases que s'han manifestat durant el camí, entrelaçant-se sovint, i que es fan evidents en l'obra escrita.

Atret des de la joventut per l'espiritualitat, em vaig acostar a l'estudi de les religions aprofundint primer en la religió en la qual vaig néixer i créixer, el cristianisme, descobrint després la religió del meu pare, l'hinduisme, i experimentant finalment la fascinació pel buddhisme, tot mantenint-me fidel al meu origen cristià.

Amb aquest bagatge d'experiència i coneixement em vaig obrir espontàniament al diàleg amb les diverses cultures i religions, havent-lo ja viscut interiorment. De fet, no es pot descobrir la veritat d'una altra religió si no es viu en profunditat des de l'interior.

Aquest diàleg religiós s'ha desenvolupat principalment entre les dues religions que em constitueixen: el cristianisme i l'hinduisme.

De la reelaboració de la Trinitat, que considero el nucli del cristianisme, he arribat a la formulació de la meva visió de la realitat que he anomenat cosmoteàndrica.

Per comunicar el que no pot ser descrit directament he recorregut al mite, al símbol i al culte, que són a la base de cada formulació de fe, desenvolupant-ne l'hermenèutica.

Sempre m'ha atret la filosofia com a amor per la veritat i pel Misteri.

Com que no he volgut tancar-me en un món d'especulació abstracta, m'he obert a la vida del meu voltant en la seva concreció i he descobert que no era profana sinó sagrada,

cosa que explica el meu interès pels problemes relacionats amb la secularitat.

Heus ací, breument, el meu itinerari vital.

MÍSTICA, PLENITUD DE VIDA

EL PRIMER VOLUM de l'OPERA OMNIA és en part autobiogràfic en tant que tracta del tema més important de la meua vida, tema que ha inspirat discretament tots els meus escrits fins a esdevenir-ne una clau hermenèutica indispensable.

La mística representa la tercera dimensió que no solament dona relleu sinó també vida a totes les pàgines que seguiran. La reducció de l'existència als sentits o a la raó redueix l'home a una simple espècie entre els diversos éssers vivents: l'animal racional. Com direm amb insistència, la vida humana (*zōē*) no és la seva biologia (*bios*). L'home no és tan sols *semblança* de Déu, la Font, l'Inici, la Causa (equivalents homeomòrfics); és també *imatge* de la Realitat, un *mikrokosmos*, com deien els antics (fins a Paracels i els partidaris de la *philosophia adeptae*), que reflecteix el conjunt del *makrokosmos*. La distinció entre imatge i semblança és més teològica que lèxica.

Malgrat que per motius pràctics hem dividit el volum I en dos toms, cal dir que tots dos temes, mística i espiritualitat, poden ser distingits però no separats. Pocs temes han tingut una reputació tan nefasta en alguns ambients com la mística, sobre la qual, de fet, s'ha escrit molt i malament; si a aquest tema hi afegim el de l'espiritualitat encara empitjorem el malentès.

Potser això és degut també al fet que, fills del nostre temps, hem acceptat acríticament la segona regla de Descartes i hem cregut que l'especialització ens portaria «claredat i distinció», confonent l'evidència racional amb la comprensió. A causa d'aquesta influència, hem reduït la mística a fenòmens més o menys extraordinaris o esotèrics, i l'espiritualitat, a una educació de l'«esperit», separat del cos o oposat a ell, com si l'home només fos una ànima presonera en un cos, com es va pensar durant un temps també en el cristianisme, en plena contradicció amb el «dogma» de la resurrecció dels cossos —marginat a una escatologia merament temporal. La influència del geni de Descartes ha seguit sent notable, i la *res extensa* ha estat considerada estranya a la facultat pensant. Estic insinuant que, sense el correctiu de la mística, reduïm l'home a bípede racional, si no racionalista, i la vida humana, a la supremacia de la raó.

«L'experiència de la Vida» podria ser la descripció més concisa de la mística. Es tracta d'una experiència i no de la seva interpretació, malgrat que la consciència que en tenim n'és concomitant. No podem separar-les, però hem de distingir-les. Es tracta d'una experiència completa i no fragmentària. El que succeeix sovint és que no vivim en plenitud perquè la nostra experiència no és completa i vivim distrets o tan sols a la superfície.

Per això, la mística no és el privilegi d'uns quants escollits, sinó la característica humana per excel·lència. L'home és essencialment místic o, si se'l considera com a animal —un ésser «mogut» per una ànima—, és un

animal místic. De tota manera, com direm més endavant, l'animalitat —encara que sigui racional— no defineix l'home. L'home és més un *esperit encarnat* que un vivent racional; en podríem dir un *animal espiritual* si interpretem *anima* segons l'etimologia indoeuropea (*aniti*, 'aquell que respira'; *anilah*, 'bufada'). *Anima* en aquest cas inclouria també l'esperit.

Al capdavant, les nombroses pràctiques *espirituals*, s'anomenin meditació, yoga, contemplació, *vipassana*, *tantra*, *jing* o com vulguem, ens conviden totes a concentrar-nos en l'essencial, a ser plenament conscients del fet que som vius i a viure aquesta vida en la seva plenitud, sense que les distraccions ens «temptin». No tot ésser humà és mitjanament intel·ligent o normalment sa; no tots els homes són rics, bons, educats, etc., però tots estan vius i tenen la possibilitat d'adonar-se'n. De fet, tots som conscients d'estar vius —però sovint aquesta plena consciència del viure se'ns escapa.

La consciència de la nostra vida va sovint acompanyada de la nostra interpretació: és la interpretació de la nostra consciència de la vida en el sentit del genitiu objectiu. Aleshores, és una consciència objectivada de la nostra vida, és a dir, interpretada segons les nostres categories i jutjada segons el que creiem que és important. Encara no és la consciència pura de la vida mateixa; no és la vida que pren consciència de si mateixa (el *cit ānantam*, la consciència infinita de les Upaniṣad) i no és la vida en el destí de la qual participem nosaltres. De vegades ens costa deixar que la Vida prengui consciència de si mateixa precisament a causa de la superficialitat a la qual hem fet al·lusió. Aquesta consciència de la Vida no és propietat privada nostra, no pertany al nostre *ego*. Per això, la mística ens dirà que sense superar l'egoisme, sense que mori l'*ego*

—egoista—, no podem «gaudir» d'aquesta experiència que és en nosaltres, però que desapareix en el moment en què pretenem apoderar-nos-en. La mística com a experiència de la Vida apunta tant cap al genitiu objectiu com cap al subjectiu: l'experiència (que tenim) de la Vida i l'experiència de la Vida (que és en nosaltres).

Fins a temps molt recents —i encara avui hi ha qui ho pensa així— la mística era considerada un fenomen especial més o menys extraordinari, una cosa a part del coneixement «normal» de l'ésser humà, una cosa especial —ja fos patològica, paranormal o sobrenatural. Aquest estudi aspira a tornar a integrar la mística en l'ésser mateix de l'home: en l'home, esperit místic tant com animal racional i ésser corporal. En altres paraules: la mística no és una especialització, sinó una dimensió antropològica, quelcom que pertany a l'ésser humà mateix. Tot home és místic, encara que sigui en potència. Per això, l'autèntica mística no deshumanitza. Ens fa veure que la nostra humanitat és més —no menys— que pura racionalitat.

La vida humana és el que, d'una banda, uneix tots els homes i, de l'altra, els distingeix. Fins al segle passat la humanitat va creure empíricament en la generació espontània, és a dir, que la vida no era tan sols el que uneix i distingeix els homes, sinó que era el transcendental absolut de l'Ésser, el que uneix i distingeix tot el que d'alguna manera és. Vida i Ésser eren sinònims tot i que la Vida, com l'Ésser, s'anomeni de moltes maneres. Al segle XIX, el refinament de l'*empeiria* va creure demostrar que la vida només era el privilegi d'alguns éssers: *Omne vivum ex vivo* —'Tot el que viu prové d'un altre ésser viu'— va sorgir com a nou dogma en temps de Pasteur. La vida va passar a ser aleshores

una especialitat d'aquells éssers precisament definits com a *vius*. La reproducció va ser considerada la característica distintiva de la vida, i la reproducció més palmària era la biològica, que duu la mort en el seu si. La gran divisió entre la matèria inerta i els éssers vius va comptar amb el suport «científic». Qualsevol altra concepció era catalogada com a màgia i pensament primitiu. La *física*, a pesar del seu nom, es va reduir a la matèria inerta, i la vida de Déu resultava problemàtica, llevat que estigués disposat a morir com tot ésser viu (encara que alguns teòlegs es van defensar amb la distinció entre *zōē* i *bios*).

Sense negar les diferències «essencials» entre els éssers ni adoptar de manera acrítica les interpretacions d'altres tradicions, es podria convenir a homologar la Vida a l'Ésser i a aplicar l'*analogia entis* a l'*analogia vite*. Inspirant-nos en la formulació llatina d'origen aristotèlic que identificava la vida dels vius amb el seu ésser (*vita viventibus est esse*), podríem dir *esse entibus est vita*, 'l'ésser dels éssers és [la seva] vida'. *Ésser* és un concepte abstracte; *vida* és una noció immediata. Aquesta intuïció va en la mateixa direcció que la creença tradicional en l'*anima mundi*, tan freqüentment mal interpretada.

Ens trobem lluny del *mythos* del segle passat, que podríem simbolitzar amb les dues grans figures de Sigmund Freud i Romain Rolland, a més de molts altres. El primer va veure en la mística un fenomen psicològic d'evasió i, el segon, un atribut antropològic de sentiment oceànic. En tots dos casos, nogensmenys, la mística s'assimilava al primitiu i aliè al mundà. Els noms de Radhakrishnan, Dasgupta, von Hügel, Otto, Heiler, Eliade, Lévy-Bruhl, Blondel, Bergson, Baruzi, Brémond, Guénon, W. James, A. Huxley, P. Sherrard,

Underhill, Zaehner, etc., representen una reintroducció mística en el terreny de la reflexió filosòfica dels últims temps, sense esmentar la legió dels nostres contemporanis ni la noció tradicional de filosofia, que era essencialment una noció mística.

Sigui com sigui, l'experiència de la Vida es troba circumscrita a alguna cosa específicament humana en el moment en què parlem de l'experiència (humana) de la Vida. Aquesta experiència plena de la Vida seria l'experiència mística en el seu aspecte més genèric. Per això la mística és alegre, fent eco a la dita segons la qual un místic trist és un trist místic. La realitat és *sat* (Ésser), *cit* (Consciència) i *ānanta* (Infinitud) o *ānanda* (Felicitat), diu el *vedānta*.

Hem escrit *Vida* amb majúscula per no excloure *a priori* el fet que la vida pot tenir altres dimensions, a més de les inherents als seus aspectes fisiològics i psíquics. També és possible una vida espiritual: hi ha la Vida de l'Ésser i, per tant, paradoxalment, també la Vida de la matèria.

En harmonia amb el que s'ha dit, entenem per *mística* aquesta experiència integral de la Vida.

Utilitzem la paraula *vida* en lloc de *realitat* perquè la trobem més propera a l'experiència. En el fons volem dir el mateix, però mentre *realitat* és un concepte que cal explicar, la *vida* és una cosa que experimentem directament; som éssers vius, participem en la Vida encara que després la reflexió ens digui que som éssers (vius) que participem de l'Ésser. La nostra experiència és la de la Vida. L'Ésser, el pensem, el deduïm o l'induïm —com a màxim, l'intuïm. La Vida la vivim i en som conscients. El títol d'aquest llibre hauria pogut ser *Experiència de Viure*, però em va semblar massa ambigu.

Per raons de claredat, tanmateix, utilitzarem sovint la paraula *realitat* en lloc de *Vida* quan el context ens ho demani. Basti aquesta introducció per situar l'horitzó en què les pàgines següents s'intenten moure. No es tracta de fenòmens extraordinaris ni d'elucubracions merament conceptuals. Es tracta d'una aproximació al problema fonamental de l'ésser humà, l'Ésser que som.

Experiència de la Vida. Tot home és conscient que viu i que la vida representa el seu màxim valor. Tota la resta en depèn o, més ben dit, hi va lligada. La conservació de la vida és el primer instint humà. Aquesta experiència bàsica pot adquirir diversos graus de profunditat que són inseparables. Hi ha qui se sent viu perquè nota com la sang batega a les seves venes —amb tota la riquesa d'aquesta metàfora, que abraça la passió i el sentiment. Hi ha qui se sent màximament viu quan pensa, és a dir, quan s'adona que està dotat d'una sorprenent capacitat de prendre el pols a la realitat —hi ha una experiència intel·lectual de la Vida. N'hi ha, en tercer lloc, que s'adonen, amb una intensitat més gran, que la Vida els transcendeix, que els ha estat donada, que és un do, una gràcia, encara que de vegades hi ha qui la veu com una des-gràcia. Les tres experiències van unides, i en predomina una o una altra. Parlem de l'experiència corporal, de l'anímica i de la de l'espirit, seguint l'antropologia tripartida tradicional.

L'experiència de la Vida, com ja hem apuntat, també es pot entendre com a genitiu subjectiu, és a dir, com una experiència que no és *meva*, ni tan sols *nostra*, sinó de la Vida mateixa. Aquesta vida que ens ha estat donada, que no és nostra, sembla requerir un subjecte. Hi ha qui l'ha hipostasiada en un Ésser absolut. «En Ell era la Vida», diuen molts